

HVORDAN HJELPE HUMLENE Å FINNE MAT

— med liste over humlevennlige planter

Eivind Nitter, Roald Bengtson og Adrian Rasmussen

8. februar 2015

[Klikk her for å gå direkte til plantelisten i bunnen av dokumentet.](#)

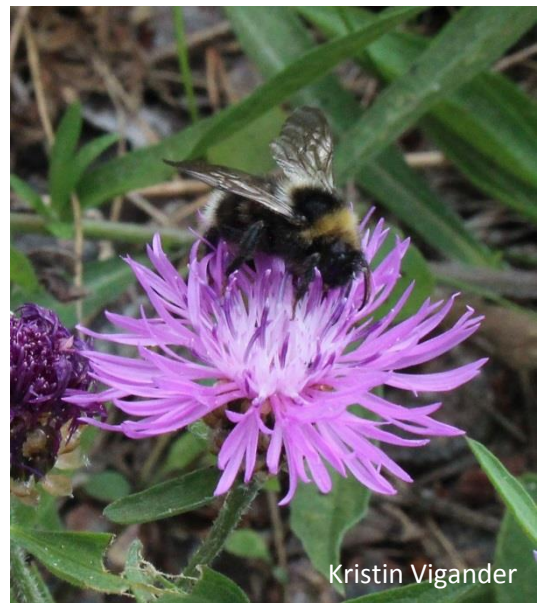
Kunnskap om økosystemer og humlenes mutualisme med blomsterplantene er nøkkelen

Humlene mangler mat, men arbeidet med å ferdigstille ei liste over aktuelle planter for humler har imidlertid vært krevende. Utenfor en større sammenheng, representerer ei slik planteliste nemlig ei svært grov overforenkling av humlenes problem*. Derfor er det nødvendig å innlede med en utfyllende tekst om temaet.

*Mange av de velmente rådene som finnes der ute er utilstrekkelige og i noen grad misvisende, slik at de i verste fall kan virke mot sin hensikt helhetlig betraktet.

Av listene over humlevennlige planter i sirkulasjon, er den til *Hageselskapet* nevneverdig. Den er omfattende, godt gjennomført og vel verdt en kikk; skjønt selv når lista nå er oppdatert med markeringer på svartelista arter, er mange av de resterende plantene også fremmede arter med spredningspotensial. Flere av plantene er dessuten mindre interessante for humler. Frode Ødegaard, som er en av Norges ledende entomologer, skriver:

«Angående plantelister over arter som er i handelen er nok mange arter så som så med tanke på humletrekk og humlehelse. Mange av disse behandles med plantevernmidler som kan være skadelig for pollinatorer, og i tillegg er de avlet på form og farge slik at de kan ha mistet egenskaper knyttet til pollen- og nektarproduksjon. Som et eksempel kan jeg nevne at lavendelen jeg fikk i gave i 2014 ikke trakk ei eneste humle!»

En ny og viktig studie fra Nederland som bygger på undersøkelse av pollenrester fra museumseksemplarer av insekter, synliggjør hvilke utfordringer vi står overfor med hensyn til de pollinerende insekter og deres næringsplanter. Forfatteren av boka *Norges humler med Humleskolen* (2012), Tor Bollingmo, skriver i sin omtale av denne studien på sin blogg:

«Til nå har man trodd at generelt vern og skjøtsel av naturlige tilholdssteder, gjerne kombinert med tilsåing av enkelte lokale villblomster, har vært det beste tiltaket for å hindre at sjeldne bier forsvinner. Nå viser det seg at dette ikke er tilstrekkelig. De artene av ville bier og humler som har gått sterkest tilbake, er helt avhengige av spesielle planter. Dette er nettopp de plantene som også har gått sterkest tilbake.»

Dette viser hvor komplekst problemet er, og at enkle løsninger ofte ikke er de beste. Det viser også at vi har en viktig jobb foran oss i å kartlegge (de historiske) favorittplantene til våre mest utsatte arter. Et godt eksempel er kløverhumla som de siste tiårene har gått sterkt tilbake. Det er ikke lett å forklare denne tilbakegangen når vi vet at rødkløver, som er den antatte favorittplanten, ikke er en sjelden plante. Dessuten er den nære slektningen til kløverhumle, slåttehumle, på vei opp i Norge.

Mye av tilbakegangen hos våre humler skyldes tap av habitater med kontinuerlig tilgang på trekkplanter tilpassa den enkelte art. De seks av våre 34 (35) humlearter som er *rødlista*, er alle fortrinnsvis knytta til det gamle kulturlandskapet med artsrike blomsterenger eller lyngheier. Dette landskapet er imidlertid nå langt på vei ødelagt, forringet og fragmentert. Humlene mangler tilstrekkelige mengder næringsplanter og sammenhengende spredningskorridorer i landskapet; habitatfragmentering har ført til opphør av en velfungerende metapopulasjonsdynamikk for de mest utsatte artene. Det har gjennom all tid vært naturlig med utdøing midlertidig lokalt, men arten kommer tilbake dit i løpet av noen år hvis den har forekomster i nærheten og hvis lokaliteten fortsatt er intakt nok.

Humler knytta til skog har også stedvis gått sterkt tilbake på grunn av moderne former for skogsdrift.

Arter som nyttiggjør seg av visse elementer i moderne landbruksformer, som bringebær- og epledyrking, klarer seg generelt bra. Disse er generalister med kort til middels lang tunge som kan utnytte et stort antall forskjellige blomster med åpen form; de er forholdsvis tilpasningsdyktige. De langtunga humlene derimot, har i stor grad spesialisert seg på blomster med trange og dype kronrør. Denne spesialiseringen gjør dem mindre fleksible i plantevalg, og dermed ekstra sårbare overfor endringer i landskapet. I tillegg stiller de svakere i konkurransen om ressursene i og med at de starter sesongen sent når mange musebol allerede er opptatt og andre humlesamfunn er kommet godt i gang med arbeidere. Blant de langtunga humlene finner vi fem av våre seks rødlista humler; disse trenger vår umiddelbare oppmerksomhet.

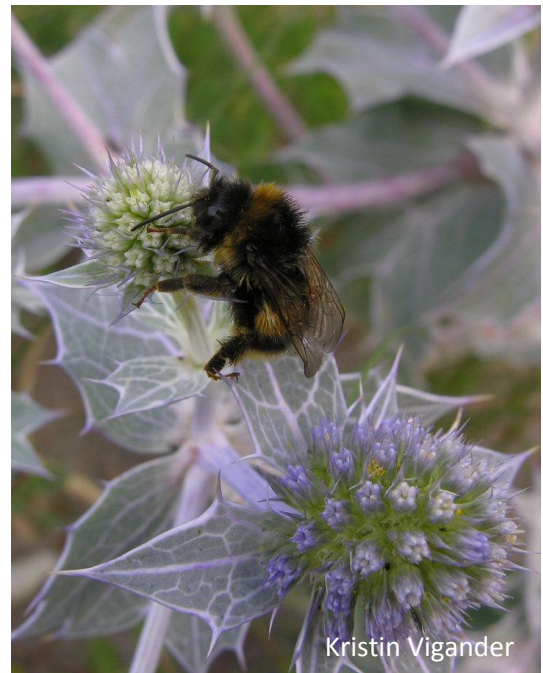
http://www.hageselskapet.no/fileadmin/Fagstoff/slik_lykkes_du/slik_lykkes_du_1_2012_humle_rev.pdf

<http://humleskolen.no/nyheter/stovete-bier-viktige-svar/>

<http://www.artsdatabanken.no/rodlistetearter>

Metapopulasjonsdynamikk:

Denne mekanismen går generelt ut på at den totale populasjonen (bestanden) er delt opp i delpopulasjoner/delbestander som utveksler individer med hverandre slik at hele populasjonen holder seg stor og sunn også over tid (for eksempel ved å unngå innavl).

Hva kan gjøres?

For å løse denne floka må vi ta utgangspunkt i det gamle artsrike kulturlandskapet der kultur og natur gjensidig har tilpassa seg hverandre over århundrer. Et fullgodt substitutt finnes ikke, og ei storstilt omlegging av det moderne landbruket er heller ikke realistisk med det første. Man må dessuten være klar over at i overgangen fra et veltilpassa blomsterrikt system (det gamle kulturlandskapet) til et nytt (for eksempel humlevennlige

hager), så risikerer man å miste arter av ville planter og humler uten samtidig å få noen umiddelbare erstatninger. Det førstnevnte systemet innehar også den nødvendige stabiliteten over tid, uten å være gjenstand for trender i for eksempel hagehold.

Hovedstrategien for å hjelpe humlene må innebære å gjenopprette et rikt utvalg av stedegne plantearter i landskapet, slik at egenskapene til det originale kulturlandskapet i størst mulig grad bevares.

Likevel er det mye vi kan gjøre hvis alle gode krefter jobber sammen:

I regi av foreningen *La Humla Suse* og samarbeidspartnere er blant annet kommunal forvaltning (av f.eks. parker), Jernbaneverket, Vegdirektoratet / Statens vegvesen, Forsvarsbygg, Avinor, enkelte bønder og mange hageeiere i ferd med å bli mer bevisste sitt forvalteransvar. Alle Norges hager kan utgjøre en betydelig og ganske sammenhengende ressurs om de blir riktig skjøtta.

Som denne teksten fremhever, trengs det mest mulig helhetlige perspektiver og kunnskapsbasert innsats for langsiktig forvaltning av humlebestandene våre. For den ivrige kan det være lurt å tenke gjennom hvilke arter av humler man ønsker å hjelpe, sett i lys av hvor i landet man befinner seg. Vil man hjelpe de sjeldne? Ønsker man større bestander av de allerede livskraftige artene? Eller begge deler? For spesialister på feltet vil det være aktuelt å utføre særskilte tiltak retta mot de aller mest utsatte artene eller populasjonene, inkludert gjenoppbygging av utdødde populasjoner ved hjelp av utsetting.

Den som forvalter landbrukseiendom har en unik mulighet til å hjelpe humlene våre gjennom etablering og skjøtsel av eng. Også for hageeiere og forvaltere av parker og skolegårder med mer, er etablering av blomsterrik eng i plen det viktigste grepet som kan gjøres.

Dyrking av utvalgte humlevennlige planter, som bærbusker og stauder, kan være et viktig supplement, men fungerer trolig best for arter som allerede klarer seg greit; det er dog på ingen måte uviktig det heller! Hageplanter kan også avlaste konkurransen om nektar og pollen i enga, kanskje spesielt fra de stedvis tallrike honningbiene.

Variasjon i planteutvalg, kontinuitet gjennom sesongen og stabilitet over tid fra år til år, er tre «stikkord» for den som ønsker å hjelpe humlene våre. Vi kan legge til rette med spesiell fokus på langtunga humler, men viktigheten av dette vil være avhengig av landsdel og nærhet til kjente lokaliteter av trua humler.

NB! Før vi går videre: fremmede arter og norsk svarteliste

Artsdatabanken har gitt ut rapporten *Fremmede arter i Norge – med norsk svarteliste 2012*. Den vil etter planen komme i revidert utgave hvert femte år. En fremmed art er en art som med menneskelig hjelp er innført til landet og som reproducerer i norsk natur. Disse fremmede artene er videre delt inn i fem risikonivåer; de to høyeste nivåa utgjør den berykta *svartelista*. Slike organismer kan i løpet av kort tid forrykke den naturlige balansen i opprinnelig mer stabile og sunne økosystemer, og følgelig er disse uheldige også sett fra humlenes perspektiv. Humler kan riktignok være «gale» etter noen av plantene på svartelista, men nettopp derfor har disse artene (både plantene og spesifikke humler) stor spredningsevne og stort fortrengningspotensial. Enkelte humlearter kan dermed få store konkurransefortrinn av fremmede plantearter, men da mest trolig på bekostning av humlemangfoldet generelt. Et eksempel kan være steinhumla, som er glad

i den fremmede arten kanadagullris (oppført med svært høy risiko på *svartelista*). Begge artene har i den senere tid ekspandert kraftig i områder der mange andre humlearter har gått tilbake.

Det er hageeiers ansvar å tilegne seg kunnskap og vise aktsomhet i forbindelse med svartelista planter. Artsdatabankens sider inneholder også et nyttig søkeverktøy i denne sammenhengen.

La Humla Suse er opptatt av naturen i sin helhet, og følger føre var-prinsippet i forbindelse med fremmede arter. Vi anbefaler derfor verken planter på svartelista eller fremmede planter i de lavere risikokategoriene. Planter i de lavere risikokategoriene fremstår gjerne som relativt uproblematisk nå, men kan ved endrede betingelser (som et varmere klima) utgjøre en stor risiko i framtiden.

<http://www.artsdatabanken.no/fremmedearterinorge/2012>

<http://databank.artsdatabanken.no/FremmedArt2012/>

Etablering og skjøtsel av eng

Den gjennomsnittlige hageeier kan gjøre livet lettere for både seg selv og humlene ved å sette av arealer som slås sjeldnere. Én gang i året er nok, og gjerne sent på sesongen. Det er viktig at avkappet fjernes for å unngå gjødslingseffekt, men planter må ofte ligge noen dager før de slipper frøene. Noen steder kan det godt varieres med slått kun annethvert år; da får flerårige planter som tistler sjansen til å etablere seg. Etterhvert vil da antallet engblomster i hagen øke sakte men sikkert, men for å få fortgang i prosessen vil det være nyttig å tilføre frø fra villblomster.

Eng og hage kan med fordel suppleres med rufseområder, for eksempel uflidde kantsoner der humlene kan finne bolsteder og overvintringsplasser. Slike områder vil også kunne tilby andre typer planter enn selve enga; typisk selje, mjørdurt, geitrams og «ugressplanter» fra Leppeblomstfamilien.

For videre innføring i etablering og skjøtsel av eng, henviser vi til de som jobber med fagfeltet. Agrokonsult er ei bedrift som har lang erfaring fra feltet; deres nettsider inneholder nyttig informasjon rundt etablering og skjøtsel av eng. Samarbeidsrådet for biologisk mangfold (SABIMA) sine nettsider inneholder gode ressurser med henblikk på forvaltning av kulturlandskapet mer generelt.

La Humla Suse ønsker å kunne tilby og/eller anbefale stedegne frøblandinger til hagebruk, men for tiden er slike dessverre lite tilgjengelig*. Et tips er å selv sanke frø fra villblomster (se forslag i neste avsnitt), mens et annet er å legge ut friskt eller tørka «gress» fra ei blomstereng i nærheten.

*Denne saken har høy prioritet, følg med på våre hjemmesider for utvikling i saken.

<http://www.agrokonsult.no/norsk-blomstereng>

<http://www.sabima.no/skjotsel-av-kulturlandskapet>

Naturlige formasjoner i hagen, med forslag til planter

Et morsomt alternativ for den kreative hageeier er å benytte stedegne planter og etterligne naturlige forekomster etter inspirasjon fra *Osloryggen* i Botanisk hage på Tøyen i Oslo.

Eksempler på slike naturlig forekommende planter som har blomster med dype og trange kronrør, og som dermed passer godt for humler med lang tunge, er arter i erteblomstfamilien – som gjerdevikke, rundbelg, knollerteknapp, rødkløver, skogkløver, fuglevikke og gulflatbelg. Andre attraktive planter for langtunga humler kan være kvassdå, guldå, dauvnesle, lintorskemunn, stormarimjelle og storengkall. I kyststrøkene fra Telemark til Nord-Trøndelag er revebjelle meget aktuell.

Røsslyng og blomstene hos bringebær, blåbær og tyttebær er meget viktige for korttunga humler. Engtjæreblom er en sikker vinner. Enghumleblom og kratthumleblom er som navnene tilsier også populære. Blåkløkker er spesielt viktige for lundhumla og dermed indirekte også for den sjeldne lundgjøkhumla.

I tillegg er det mange planter som brukes av både korttunga og langtunga humler, og generelt kan de fleste attraktive planter brukes av storparten arter av humler (avhengig av kjønn/kaste). Om våren og forsommeren er gåsunger på *Salix* (for eksempel selje), sammen med blant annet løvetann og korsknapp, meget viktige. Følgende planter, som gjerne blomstrer senere på sommeren, er generelt attraktive for humler: engknoppurt, fagerknoppurt, tistler, rødknapp, blåknapp, oksetunge, geitrams, mjødukt, sveve og fjellblom.

Blomster som er lilla, dufter sterkt og har mye pollen skal være ekstra attraktive for humler. Og de foretrekker etter sigende flerårige planter, trolig på grunn av opplagsnæringen og dermed større nektarproduksjon hos disse.

Noen vanlige villplanter som humler jevnt over bryr seg lite om: blåveis, fioler, forglemmegei, gåsemure, hestehov, hvitveis, kongsløys, liljekonvall, maiblom, prestekrage, ryllik, skrubebær, soleie, soleiehov og tepperot.

<http://www.nhm.uio.no/besok-oss/botanisk-hage/osloryggen/>

LISTE OVER HUMLEVENNLIGE HAGEPLANTER

Plantene på denne lista er alminnelig tilgjengelige på hagesentre eller som frø, og egner seg for dyrking i hager, bed og blomsterkasser. Lista er kort og presis med bare det vi regner som «sikre vinnere» heller enn å utgjøre et fullstendig oppslagsverk. Den inneholder både planter fra «norsk villflora» (merket med *) og klassiske importerte hageplanter.

Generelt kan man likevel si at dette er veiledende og må tilpasses lokale forhold og personlige preferanser. Uavhengig av eksterne råd må det nok prøves og feiles en del av den enkelte «gartner» om en skal kunne finne fram til en god miks av attraktive planter sesongen gjennom. Observasjon er derfor essensielt.

For roser og pioner, med flere, er de lukka eller fylte variantene gjerne uten interesse da de har lite nektar/pollen.

Generelt er krydderurter i leppeblomstfamilien* noe av det beste ei humle kan få, og sammen med bærbusker, frukttrær og erter/bønner kan disse danne grunnlaget for en nyttig og humlevennlig hage.

*Noen av disse er fremmede arter med risiko for spredning, eksempelvis flere i mynteslekta – *Mentha*.

OBS! Unngå sprøytemidler, og kjøp økologiske frø om mulig.

Vår

Selje* - *Salix caprea*
Bilde: pixabay.com

Roser - *Rosa* spp. (OBS. rynkerose er på svartelista, og også noen få andre har spredningspotensial)
Bilde: wikimedia.org

Bærbusker og frukttrær (obs. eple og rips er på svartelista, men her er det ikke urimelig å gjøre unntak)
Bilde: wikimedia.org

Forsommer

Bønner – *Phaseolus* spp.
Bilde: wikimedia.org

Bønnevikke – *Vicia faba*
Bilde: wikimedia.org

Gyvel - *Cytisus scoparius*
Bilde: wikimedia.org

Fjellflokk* - *Polemonium caeruleum*
Bilde: Kristin Vigander

Honningurt – *Phacelia tanacetifolia*
Bilde: Kristin Vigander

Jonsokkoll* - *Ajuga reptans*
Bilde: Kristin Vigander

Klokkebusk - *Weigela florida*
Bilde: wikimedia.org

Pion - *Paeonia* spp.
Bilde: wikimedia.org

Sverdlilje* - *Iris pseudacorus*
Bilde: Kristin Vigander

Midt- og sensommer

Anisisop - *Agastache foeniculum*
Bilde: wikimedia.org

Bergmynte* - *Origanum vulgare*
Bilde: wikimedia.org

Blomkarse - *Tropaeolum majus*
Bilde: wikimedia.org

Hestemynte - *Monarda didyma*
Bilde: wikimedia.org

Kattehale* - *Lythrum Salicaria*
Bilde: Kristin Vigander

Kryddertimian - *Thymus vulgaris*
Bilde: wikimedia.org

Lavendel - *Lavandula angustifolia*
Bilde: wikimedia.org

Løvemunn - *Antirrhinum majus*
Bilde: wikimedia.org

Oksetunge* - *Anchusa officinalis*
Bilde: Kristin Vigander

Purpursolhatt - *Echinacea purpurea*
Bilde: wikimedia.org

Revebjelle* - *Digitalis purpurea*
Bilde: Kristin Vigander

Salvie - *Salvia officinalis*
Bilde: wikimedia.org

Solsikke - *Helianthus annuus*
Bilde: wikimedia.org

Vivandel* - *Lonicera periclymenum*
Bilde: Kristin Vigander